ԵՐԱՍՏԱՆ

Տարեգրական Լուրեր

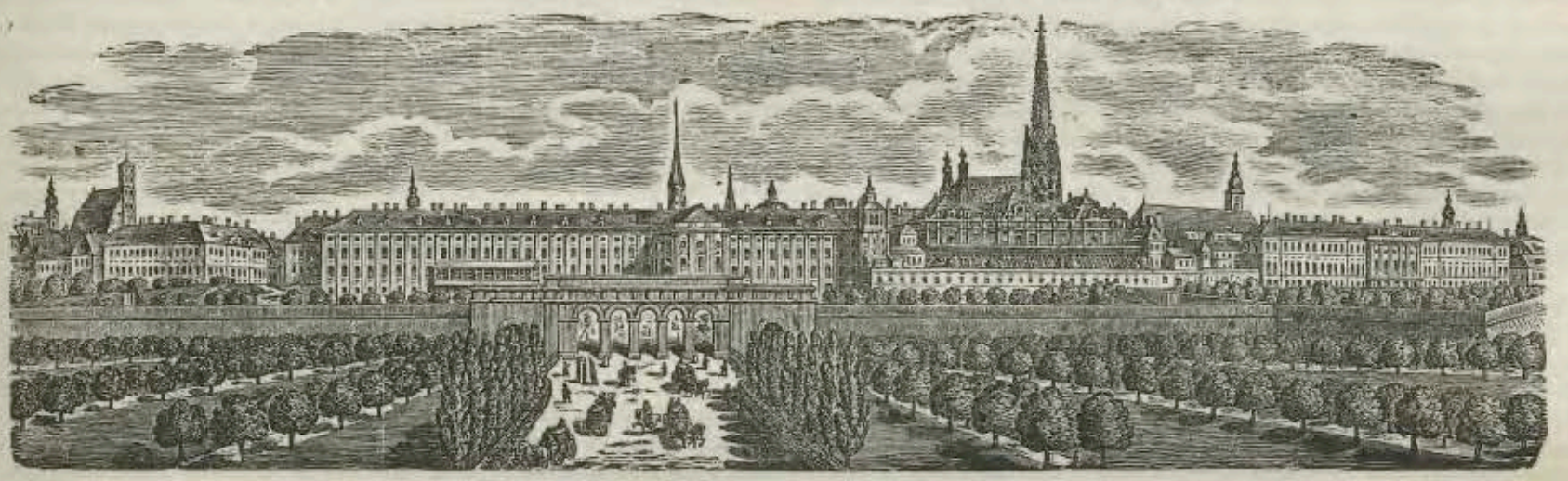

թիւ 10 — 9 ՄԱՐՏԻ (26) ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ — 1852

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՂԱՐՔ. Ընդհանրի տարեալին գործոց պատմութեան։ Ղրիմայի հրամանները։ Պատգամաւորաց ընտրութիւնը։
ԱՆԳԼԻԱ. Նոր գահերէց։ Պատմութիւն պահելոյ։ Ֆրանսայի խառնը։
ՕՍՏՐԻԱՅԻ. Պատմութիւն փոփոխմանց։ Խորհրդարանի նոր գործք։
ՀԵԼՍԻՆԳԻՈՒ. Գաղղիայի պահանջմունքը։
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ. Ցարին մահ։
ՀՈԼԱՆԴԱՅԻ. Ընդհանրի եւ Պիրմանայ մէջ պատերազմ։
ՍԻՍԻԼԻԱՅԻ ԵՒ ԱՍԻԱՅԻ. Մեծարգոյ Ընտանեան (Յիշատակարան) վանականաց լեզուագիտակներ հանդէսը։
ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ. Խահանդի բերքն ու ժամանակագրութիւնը։
ԲԵՐՄՈՒԴԱՅԻ ԿԼԻՊ. Փերդինանդ։

ԳԱՂԼԻԱ

ՓԱՐԻԶ, փետրուարի 26։ Ռոբերտ լրագիրը Լրտս Պարկասդրին Ընդհանրի պատերազմին գործոց պատմութեան դէպքերուն վրայ հետեւեալ խորհրդածութիւնը կ'ընէ։ Լրտս Պոնապարտիին՝ պատերազմին գործոց մեծ ու երեւելի պաշտօնին մէջ անցնիլը՝ ոմանք դէպք մըն է, որուն վերջին գիտնալու չենք կրնար բայց ասոնք։ Պոլշ Գաղղիացիք դեռ չեն գիտեր որ աս քաղաքագէտ մարդը հաստատակամութեան գոհերեցին ներքին բարեկամն է, եւ շատ տարիներէ վեր իրարու ունեցած փոխադարձ մեծարանոց եւ անձնական միութեան վրայ հիմնուած բարեկամութիւնին անընդհատ պահելին, այնպէս որ Լրտս գահերեցին Համ բերդին մէջ բանտարկեալ մնացած ատեն շատ հեղ իրեն ցցկցութիւն բրաւ։ Ա բարեկամական յարաբերութիւնները շատ ժամանակէ վեր Ընդհանրի մէջ յայտնի են։ Ուստի Ընդհանրի մեծափառ թագուհւոյն զինքն աս պաշտօնին մէջ դնելը՝ պէտք է որ մեծանարդ գիտնամի՛ ըլլայ։ Մենք աս դէպքիս մէջ մեր եկամանմէ ան կ'ուզենք հասկընալ՝ թէ Ընդհանրի տերութիւնը կը բաղձայ որ երկու տերութեանց մէջ եղած բարեկամական յարաբերութիւնները հաստատուն մնան, եւ կը կարծենք թէ աս բաղձանքը յայտնելու համար ասկից աւելի պատշաճ եղանակ չէր կրնար ըլլալ, որն որ գահերէցին հանդիսական ըլլայ։

— Ընդարձակ ժ՚ելլա, որն որ Երգուելոյ գաղտնանին պաշտօնը Նորէն աւելի կ'ամրիւրէ։ Քաղաքական յանցանքներէ քանի մը տեսակները, որոնք հրամանաւ մը տարագրութեան յանցանքներու հետ կապակցութիւն ունին, ինչպէս նաեւ պատերու վրայ ծանուցագիր կպցնելու եւ հրապարակական խռովութիւն հանդիսներու յանցանքը, միանգամայն ժողովականներու եւ ընկերութիւններու վերաբերեալ օրէնքին դէմ յանցանք գործողները, որոնք մինչեւ հիմա նրդուելոյ առջեւ կը դատուէին, ասկից վերջը ոստիկանութեան գատաստանին առջեւ պիտի՝ ելլեն։

— Պատգամաւորաց ընտրութիւններն ամենուն մտադրութիւնը գրաւեցուցած են, եւ ամէն կողմ մեծ յուզում մը կ'երեւայ։ բայց կուսակցութիւնն արտաքոյ կարգի հոգով կը հսկէ։ Ասոնց յաւաջագոյն հրաման առնելու՝ ընտրութիւնն շրջաբերական նոտնակ եւ տոմնակ տպագրելէն արդէն էլ։ Դակ ասոնց նկատմամբ՝ իրաւախորհութեան բանաձեւութեան իրաւանքներու մէջ ոչինչ է։ Քանի մը նահանգներու մէջ հակառակ կողմնակցութիւնն բնակչութիւնին շրջարերական թղթերն առանց դժուարութիւնի հրատարակուեցան, մինչդեռ լրագիրներու մէջ իրենց պաշտպանութիւնն համար յօդուածներ գրուեցան։ Իսկ ասոր հակառակ ուրիշ նահանգներու մէջ ոստիկան յայտարարութիւններ հրատարակելն արգիլուեցաւ, մինչեւ տերութիւնէ ընտրուելու համար չյանձնուած մարդիկներուն անունները ծանուցանելը խափանուեցաւ։ Ինչպէս, հակառակ կողմնակցութիւնէ՝ կարծես, Տիւրու եւ Դուանոյ հրաման խնդրելին իրենց անունց տոմսակները տպելու։ ասոնք երկուքին հրաման տուին։ բայց Դուանոյ՝ որն որ ոչ մշակենեալոր եւ ոչ, առաջամանակեալ տարագիրներուն մէջն է, այլ իր կամքը Գաղղիայէն դուրս ասոր երկիր կը կենայ, մերժուեցաւ։ Մինչեւ Մարտի 2 եկած ընթերը կը ծանուցանեն թէ փարիզի մէջ տերութենէ առաջարկուած 7 ընտրելիները քուէից մեծագոյն ապառելու համար ընտրուած են։ Դակ Գերոպ եւ Տեբորդ շրջանակին մէջ ընտրելներուն թիւը բաւական չէր ժողովուած։ — Գաւառներէ 14500 քաւեով՝ տերութենէ առաջարկուած ընտրութիւնին հակառակ պատգամաւոր ընտրուեր է։

— Ընդարձակութեան պաշտօնեան ամէն ընդհանուր գործակալներուն շրջարերական թղթի մը կը խաւրէ, որուն մէջ իրենց կը յանձնէ որ լրագիրներու միջոցաւ հրատարակուած վէճերուն եւ ուրիշ ուսումնական յօդուածներուն վրայ խոսիս հսկեն։ Ա՚յնպիսի գրուածներուն, կ'ըսէ, որոնք բարոյից դէմ են կամ՝ հասարակութեան ոգին կը ջանան ապականել, անոգերի խոտութեան պիտի հալածուին եւ ատիկանութեան գատաստանին պիտի յանձնուին։ Ա՚րուսի թեմ ապարդատուններուն թիւը պիտի քիչցուի։

ԱՆԳԼԻԱ

ԼՈՆԴՈՆ, փետրուարի 28։ Լանդոն Լրտիր իր երեկ իրիկուան թերթին մէջ նոր պաշտօնեայ անուանելու մը պատմութիւն կերպով ծանոյց։ Պաշտօնէից փոփոխութեան արարողութիւնը Պուրինկէմի պալատին մէջ դատարանի խորհրդով մը կատարուեցաւ։ նախ հրաժարող պաշտօնեայ ոմանք թագուհւոյն քով մէյմէկ ըստ ունկդրութիւն (audience) ընդունելով՝ իրենց ձեռքովն իրենց պաշտօնին նշանը, ոսկի դատարանը կամ ուրիշ նշաններն անոր տուին։ Ապէս նոյնը դատարանի խորհուրդը սկսաւ, որուն մէջ նոր գահերէցն անդամներն իրենց պաշտօնին երդումն ըրին եւ թագուհւոյն ձեռքը պագին։

Պաշտօնեայից տնուններն անցած անգամ դիրքը՝ ասոնց մէջ՝ միայն հիւսիսային երեք փոփոխութիւն ընելու է։ Սիւսկսէն՝ ատենագրութեան կամ մերին խորհրդատան գահերեց, Լինսէլ՝ դատարանի խորհրդական գահերեց, Սալիզպուրի՝ հիւսիսային կամ արդարութեան պաշտօնեայ։ — Ա՚ս պաշտօնէից գահերէցը կամ գահերեցն գլուխը՝ Լրտս Տերբի Էրլին հրաժեշտն վերը՝ Գոլիեան կողմնակցութեան գլուխն էր։ 1831ին հենտի եւ նորը Զիշլիի շրջանակներն խորհրդատոյին դատարանաց ընտրեցան։ 1834ին նոյնքն գործոյ պաշտօնարանին մէջ քանի մ՚ամիս ակրութեան երկրորդ ատենադպրի պաշտօնը վարեց։ 1835էն մինչեւ 1841 գանձատան եւ վերջաց թեշակապետութեան ատենադպիր եղաւ։ 1841ին դատարանաց ընդարձակ գրագրեցաւ, որավ հետեւ իր հօրը մեռնելովն Լորտ ընդարձակ՝ ատենադպրաց խորհրդեան մէջ մնաւ եւ հոն գործերուն կողմնակցութեան դրուն եղաւ։ Իսկ Բենիամին տ՚Իզրայելի՝ որուն անունն իր հրէէ յառաջ եկած ընդարձակ կը ցուցնէ, պատգամաւորաց խորհրդարանին մէջ նոյն կողմնակցութեան ծանուցեալ գլուխն էր։

— Լ՚ոնտոնակոյաց խորհրդեան երեկոյեան նստին մէջ Տերբի կոմսն իր սերութեան գործերուն վարչութիւնը յանձն առնելու պատճառը ժողովականաց աչքերը դրաւ։ Իսկ արարաքին քաղաքականութիւնն վրայ պարզ խոսեցաւ։ Տեսնելի եմ՝ հանգուցած եմ՝ որ ստուգիւ ձեր մէջը չկայ մէկը, եւ նաեւ բոլոր երկրին մէջ ալ շատ քիչերը պիտի՝ որ ըլլան, որ բոլոր որոգայթ ընդհանուր խաղաղութեան սրհնութիւնն չցանձան։ Ձեր մէջը չկայ մէկը՝ որ չհամարի թէ պէտք է որ տերութիւնն ամէն իր միջոցները գործածէ, որպէս զի ոչ ալ պատերազմի մը դուռ հեռաւոր առիթներն ալ փերցնէ։ Իմ հաստատուն կարծեցս նոյնով՝ խաղաղութիւնը ցամաքային եւ ծովային մեծ ջրհեղեղ մը ժողվելով եւ թշնամական գիրք մ՚առնելով չիկրնար պահիլ, եւ ոչ ալ ան քանի մը հոգայ ազգի երեւցած երեւակայական միջոցներով։ Ենթի կ'երեւայ որ խաղաղութիւնը հաստատուն պահելու ամենէն ազէկ միջոց սն կ'ըլլայ, որ մենք ասոր սերութեանց հետ, թէ մեծ ըլլան թէ պզտիկ, հանգարտ, չափաւոր եւ հաշտ ընթացք մը բռնենք, եւ աս բանս չէ թէ միայն գործադրութեանց մէջ, այլ նաեւ խորհրդներուս մէջ ալ ի գործ դնենք։ դաշինքներուն գրութիւնաներն մեր ունեցած պատասխանութիւններն ամենայն ճշգրտութեամբ կատարենք։ ամէն ազգերուն, թէ մեծ ըլլան թէ պզտիկ, անկախութիւնը ճանչնանք եւ թող տանք որ տնենք իրենց նոյնքն կառավարութիւնն իրենց ազէկ երեւցածին պէս կարգաւորեն։ Ա՚ենք ասհմանադրութիւնն՝ ուրիշ ամէն ասհմանադրութիւններէն աւելի՝ ազգին մեծագոյն մասին մեծամեծ բարգաւաճութիւններ բերելու կարողութիւն ունենալով, շատ կ'ուրախանայի թէ որ ուրիշ ազգերն ալ մեզի նմանելու ըլլային։ Բայց թնդի կ'երեւայ որ մենք ամենուին իրաւունք չունինք հաճութիւն կամ անհաճութիւն ունենալու աս կամ ան կիրակ կառավարութեան՝ զորն որ ուրիշ տերութիւններն իրենց յարմար կը համարին, թէ արձակապետութիւն ըլլայ, թէ շատ սրեալ միապետութիւն, թէ ասհմանադրական հասարակապետութիւն։ Դանոնք եթէ կարելի հաստատակապետութիւն ալ ըլլալու ըլլայ, ըստ իմ կարծեցս՝ Ընդհանրի պաշտօնեայ մը պէտք է ընդունիլ, քանի որ անիկա

միայն դինքը գնող ազգին ներքին գործերուն կը խառնուի։

Լակ քաղաքական փախստականաց նկատմամբ այսպէս խօսեցաւ։ Ան ամէն փախստականաց պոռնք գժբախտաբերեն ապատէրս. Համար իրենց երկրէն Անգլիա եկած ապաստանած են, պարտքն է ապաստանելոյ իրաւունքը դէպի չգործածել, եւ ամէն բանէն յառաջ Անգլիայի շահը մտնդի մէջ չձգել, հոս իրենց բան երկրին դէմ այնպիսի միջոցներ նեռթելով՝ զորոնք գիտեն որ միայն Անգլիայի պաշտպանութեան տակ կրնան գործել։ Ապաստանի դէպքի մէջ կուսակցութիւնը չէ իմ միայն իրաւունքը, այլ նաեւ պարտք ունի՝ առանց մարդիկներուն վրայ հսկելու, եւ եթէ իմանայու ը լայ որ անոնք իրենց բուն տերութեան դէմ գաւանանութիւն կը նեռթեն, մեր պարտքն է որ առ բանս իրենց տերութեան ծանուցանենք, որպէս զի նոյն գաւանութեան աղէկ մտադրութիւն ընէ։ Ասկէ զատ բան ընելու Անգլիս, լսա իմ կարծեցաց, ոչ իրաւունք ոչ ալ ազատութիւն ունի։ Իսկ թէ որ փախստականաց մէջ գտնուին այնպիսի մարդիկ՝ որոնք իրենց տերութեան դէմ պատերազմ հանելու քանը ընեն, անոր դիական կառավարութեան պարտքն է որ զանոնք լաւ օրինաց պատժէ։։։։

ՍԱՐԴԻՆԻԱ

ԳՈՒՐԱՆ, Փետրուարի 27։ Երէկ հիսուսարը Պրա. 3. 8էֆորէսգա փաստաբանին՝ եկեղեցական գործոց, շերտնոց եւ ազատութեան պաշտօնէն հրաժարելն ընդունելու եւ անոր տեղը Գ՚Ա. Ֆիլիպոս Կոլանիոյ գրաւ. ՀՊՐ. Ազիս. Բնոնոյի Մոնց՝ Դերքին դարձոց պաշտօնեայ. իսկ ՀՊՐ. Կամիլլոյ Պէնոյ Գաւլոր, որ մինչեւ հիմայ Եվրոմոնց պաշտօնարանին մէջ գլխաւորն էր, բան եղեւ մոնց պաշտօնեայ անուանեց։ Պր. 8էֆորէսգ պին եղելուն պատճառն ան կը համարուի, որ ինք քաղաքային ամուսնութիւնն ընդունելու եւ խորհրդոնոցին առաջարկելու դէմ էր, միանգամայն Հռոմայի առաջին հետ եղած խոսակցութեանց մէջ երեւելի զիջումներ կ՚ուզէր ընել։ — Բաղաւորին ուրիշ մէկ վճռովը ծովական զօրութեան, մշակութեան եւ փոխառութեան պաշտօնները վերցան, եւ ծովական զօրութեան ու փոխառութեան դարձքերն՝ Եվրոմոնց, իսկ մշակութիւնը՝ Ներքին գործոց պաշտօնեայ հրամայեցին։

Ներքին գործոց ու շերտնոց եւ արդարութեան պաշտօնէից կը յանձնենք առ հրատարակին կատարումը։

ՀԵԼՈՒԵՏԻԱ

ՊՈՒՐՏՔԷՆ եկած լուրերուն նայելով՝ Պորտիայի տերութիւնը Հելուետիայի վերջնագիր մը տուեր է, որուն մէջ կը պնդէ իր պահանջմանց վրայ, այս ինքն թէ՝ ամէն վտանգաւոր երեւցող փախստականները Հելուետիայեն դուրս պիտի քշուին, եւ Հելուետիայի կառավարութեան ապրարարութիւն կ՚ընէ որ եղիւ նորէն մերժէր. ըլլայ, տնկից ծագած հետեւանքներն ալէկ մտածէ։ Ան առիթ ալ Լիոնայի Լրագրին Փարիզի թղթակիցը հետեւեալ յօդուածը կը գրէ։

Պորտիայի ու Հելուետիայի մէջ միւս մտերիմ կապակցութիւն կը գտնուէր։ Օրինաւորական թագաւորութեան ատեն՝ Պորտիայի թագաւորը իրենց գոյաց ազնիւ մասն առ երկրին բնակիչներէն կը կազմէին։ Եւ ատոնցմէ պատերազմներէն ետեւ՝ Կորսիա Ը. էին, Լուգովիկոս ԺԲ. էն, Փրանսիսկոս Ա. էն ժամանակ՝ Հելուետիոյ իր սահմանակից մեծ երկրին հաստատութիւնը գաղտնիքին էր։ Առաջին յեղափոխութիւնը շատ բան փոխեց, ինչպէս նաեւ Պորտիայի ունեցած յարաբերութիւններ պատուեց։ Ցեղափոխական կառավարութիւնն ու Պորտիան՝ Հելուետիոյի սահմանադրութիւնեանը առին, որոնք սահմանակից տերութիւնց հետ խաղաղութեան բան երեւութիւն երաշխաւոր կ՚ըլլային, եւ առջեւնը նաեւ իր յարձակումներ, Հեռաւորներ նոյն երկրին գանեցուն մէջ խլեցէ, որոնք շատ գործերն վեր գիրուած էին։

Ալ թէ նոյնպէս ժողովրդին ատենը Հելուետիայի նկատմամբ իրեն եւ մեծ տերութեանց մէջ միջադարութիւն եղաւ։ Ինչպէս նոյն ժամանակաւ ան սահմանադրութիւնն եւ սրբազան թեան հանոյ, որուն վրայ ամենքը միաբան եղան։ Հելուետիոյի չեզոքութիւնն ընդունուեցաւ։ Ուրիշ տերութիւնք անուարդեր բան մը չեր կրնար ըլլալ, որ ինչ եւ իցէ ձեւով հաստատապետութիւն մը, որուն ժողովրդոյն երեք ազգ է բաղկացած է, Եւրոպայի միապետական տերութիւնց մէջ կոնդոն մնաց։

Բայց ան ժամանակն վեր բաներ խիստ փոխուեցան։ Դահնանգական յեղափոխութիւններով հին դաշնակցութիւնն ժողովրդին մէջ մեծապէս մաս մը կորսնցուցաց, այն որ՝ ասոնց 1815ին գաղիերենը մասնակից եւ նրանց ը լոյնեբուն հաստատութիւնն երբ կրին սահմանադրութիւնը բարգաւաքին փոխեց։

Ամենամեծութիւնը՝ այն որ Հելուետիայի հոգին վրայ արդէն ծ.Ղ. դարուն անուանեալ Նոյոշութիւնն ժամանակին վեր իր բուն հայրենիքը դառած էր, եւ ան ատեն որդին իրենի վերարկուի տակ դուքս ժողովրդեցաւ, ի սկզբանէ վեր յաջող դէպքերն տեսնոյ ակնածութիւնն իր օգտին դարձած էր։ Բայց դեռ հին ուղղափառ կրօնին տարբերելը կատարեալ չէին կորսուած, եւ դարերով Հելուետիայի բան ինքնագլուխին եւ ներքին ազատութիւն տուող Եղանակին եւ պարտաւորութիւնն միշտ ան էր։ Ասոնք ալ Հին Հելուետիոյ ոգի էին։ Հոսոր ալ Հին Հելուետիոյ ոգի էին։ Հոսոր ալ Հին Հելուետիոյ ոգի էին։ Հոսոր

իրենց եւ թէ Հայ ազգին մեծ պատիւ բերաւ բազմաթիւ հանդիսականաց առջեւ։ Երկու օր (փետրուարի 14ին ու 15ին) հրատարակաւ հանդէս կամ կոնտա (Accademia) լրին, ուր շատ երեւելի անձինք հրաւիրեալ էին, եւ որուն մէջ իրենց աշխարհաբար վարժ ու հանգամանաւոր եւ տեղւոյն վայելուչ ձեւերով մեզ լեզուաւ ճարտասանութիւն ու բանաստեղծութեան հատուածներ խօսելան, այս ինքն գրաբար հայերէն, ոչխարհարար հայերէն, լատիներէն, իտալերէն, գաղղիերէն եւ տաճկերէն։ Թէ աս բանս թէ աստիճանի ազդեցութիւն ըրած է նոյն քաղաքին գիտնականաց մէջ, բաւական կը տեսնուի Հասարակ դուրն (Giornale di Roma) փետրուարի 18ին գրած մեկ հատուածէն, որուն մէջ նոյն մեծարգոյ Ռիսոն գրատնոյ ուրախանալի բլլալով՝ նոյեր նաեւ հոս կ՚ուզենք թարգմանել։

«Ասոյիանան պալատին մէջ ընակող Անատոլեան Հայ վանականաց աշխատանքը փետրուարի 14ին ու 15ին պրաւորական հանդէս մ՚ըրին, որուն մէջ իրենց քերդուածներն ու արձակ շարադրութիւնն ընտիր հատուածները լսելու չեն ապեր կերպով բանաձաւելով (declamare) ցոյց տուին, թէ ինչ իրական յառաջդիմամ կ՚ընեն իրենց դպրոցի հայանոց մէջ, եւ թէ ինչպէս կը սկսին կատարեալ հոսքերնալ լատին, իտալական եւ գաղղիերէն լեզուները։ Ունկնդիրներուն շարադնակ ծափահարութիւնները կատարեալ հաճութեան նշան էին։ Նախին պէս նոյն հանդէսը պատուելով՝ եկան վանքը Ռոսելլիի կարդինալը, գանապան եկեղեցական ազգատոհմիս անձինք (Prelati) ու Հռոմի մէջ գտնուող ամենէն երեւելի ազգայիք։ Երկրորդ օրը գացող աւագաստիճան անձանց եւ ուրիշ սիրատարաց ու գիտուն մարդիկներու խումբը շատ աւելի էր։ Ամէն բանիս համար գովեստ նոյն կրնան ուղղել, որն որ նաեւ յորդորիչ խօսքեր ըլլալ իրենց ուսումնասէր եւ վարժասէր պատանիներուն»։

Մասնաւոր առնելիս Եւրոպայի ազգերաց մեծ քաղաքներուն լրագրաց մէջ ընդհանուր Հայ ազգին եւ մանաւորապէս Եւրոպայի մէջ եղած զանազան Հայ վանքերուն եւ ուսմանց օմարաբանութեան ասանկ վանքին վրայ շատ մեծ գովութիւններ կը հրատարակուին, որն որ բոլոր ազգին ալ բարի համբաւ բերելով եւ իր մատուցուած օգտին հետ մեծ հանմատութիւն ունենալով, անտարակոյս ազգին բարիքը փափաքողները սրտանց ուրախութենէ կ՚ըլլան ու աւելի եւս յառաջադիմութիւն կը մաղթեն։

Բայց աս ուրախութիւնը միայն ան տեղն կատարեալ կ՚ըլլայ, երբ որ մեկ կողմէ նոյն գովելի հոլովին համեմատ մանաւանդ թէ անկից շատ աւելի հոսատուն կերպով նեղբուստ յառաջանալու շնորհացած ատեն՝ մեկայ կողմէ կամ թէ բանի՞ ազգին ալ ստանկ հանգուններէն զարթ արձագանգ մը չտեսէ, որն որ քիչ ժամանակի մէջ կը կորսուի կը լռենայ։ այլ իրեն ազդեցութեան փոքր համարի, որոնք լսող ականջներուն անդադար կը հնչեն թէ ազգին մէջ եղած աս ամէն զատ զատ ջանքերուն դուռերէն շատ մեծ հոգեւոր, մտաւոր եւ բարոյական պտուղներ կրնան քաղուիլ, եթէ խաղաղութեան, անանձնուիրութեան ու գովելի միաբանութեան հոգին ունցուի եւ ասոնց հակառակներէն ցցուշացուի ու անոնց նոր ճարակ չտրուի, եթէ իւրաքանչիւր կողմ՝ միայն իր շահը հատուցուելու կամ ուրիշը զրկելով յառաջ քշելէն զատ, եթէ ամէն մարդ ընդհանրութեան եւ նոյն իսկ իր ճշմարիտ օգտին համար կրցած զոհը կատարելէն ետ չմնայ։

ԱՒԵՏԻՍԱՐԱՆ

Խոհանոցի բերդն ու վանականաց ընթացքը։

ԽՈՀԱՆՈՑԻՆ, որն որ պարզապէս օրս չէ թէ մեծագոյն զինուորութեան, հարգ հարկատրութեան բան մ՚եղած է, անդադար վանականաց երեւելի մասերուն մէջն է։ Ամէն տարի վրայէ վրայ գործածուած խոհանոցն, ի բաց առեալ ան երկիրներն՝ ուր որ կը բռնանի, ընդ. 277 միլիոն քաշ (օքէա) կը հատնի։ Ուստի եւ մեր ընթերցողաց անհաճոյ բան չ՚ըլլար՝ թէ որ աս նիւթին պատմութեան, գիւտին, բերքին ժամանակ գալուն ու վանականութեան վրայ տեղեկութիւն մը տանք։

Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ բոլոր գործածուած խոհանոցն սկիզբն Արաբիայեն է։ բայց տունկին բուն տեղը հոն ալ չէ, հապա Եթիոպիայի բարձրաւանդն է, ուսկից որ 15երորդ դարուն մէջ Արաբիա բերուած պիտ՚որ ըլլայ։ Ասոր ընկերները որն որ Սահմատականաց արդեւնաւոր գլխոյն տեղը գրեցին, Ալուգասիր Կոֆֆա (ՕԷՔ) անուանեցին, որ բան սկզբնական նշանակութեան՝ սեռոյ ենթադրեալ էնկ ըսել է։ Իսկ Եւրոպա, կ՚ըսուի որ խոհանոցն Ռոսելլիի անուն դեղմանագի բժիշկ մը բերած ըլլայ 16երորդ դարուն վերջերը։ Անգղիա խոհանոցն առջի անգամ 1653ին բերուած է։ Նմանապէս Դանդզիա ալ նոյն ժամանակներն եկած է։

Խոհանոցի բոլոր բերքն երկրին տանն միայն Արաբիան կու տայ, իսկ հիմակ Արաբիայն հազիւ թէ երկուհարիւրին մէկ մասը կու գայ։ Քսանհարիւր տարուանով ճաւայի հոլանտացոց կատարելը 1690ին Արաբիոյի ձեւատա քաղքէն ատած հանեցին՝ նոյն կղզւոյն մէջ խոհանոցի թուփ հասցուց։ Ես մարդս հնարքբութիւնան համար՝ նոյն խոհանոցի թիփերն տուշատիպ (ոսպոքրա) մը հատակ խառնէ, հոն տանելերը հասցընելու ջերմաստիճանին մէջ աղէկ հոգացուելով, պտուղ տուաւ ու ան խոհանոցի հատերն Ռուբիտատ խառնուցաւ։ Բոլոր Ամերիկայի խոհանոցի բերքն ան հատերէն յառաջ եկած է, որն որ հիմա տարի տարի գրեթէ 30 միլիոն քաշ խոհանոց կու տայ։ Ուստի կ՚երեւայ որ աս թիփին մշակութիւնն՝ որն որ հիմակ այնչափ երեւելի է, դէպքով մը յառաջ եկած է։

Հիմակուան ժամանակս ամենէն երեւելի խոհանոցի վաճառականութիւն ընող երկիրը Բրազիլիան է։ բոլոր աշխարհքիս մէջ գործածուածին ութը մասին երկրը միայնակ ինք կը հասցնէ։ Նոյն տեղը խոհանոցի մշակութիւնը 1774ին Վիլլոյզ անուն Գրանդիսիան կրնանար մը խորհեց։ Նախ իր վանքին պարտիզին մէջ խոհանոցի թուփ մը բուսցընելով, պատուիրեր նոյն ատենուան Լիսբիտոյ բուսաբերդեցիներն կամ փոխարքային տուաւ։ Բազմիցս նոյն պատուիրներն երեւելի անկարելու բաժնելով՝ անոնց յանձնեց որ աս մշակութիւնն երկրին մէջ յառաջացնեն։ Բոլոր անոնք շաբարի ու լեզակի մշակութեան զարգացմանն վրայ նախապատրաստուած ըլլալով, ըստ ինքեան խորհրդոյն ականջ չդնելով։ ուստի եւ 1808ին հարիւր թիւ 30,000 պարկ խոհանոց բերուեցաւ, իսկ 1820ին խոհանոցի բերքը 100,000 պարկէ աւելի ելաւ։ Բայց պարզապէս. 1817էն ետեւը մինչեւ. 1821 Եւրոպայի մէջ խոհանոցի գինը շատ բարձրացաւ, եւ 1818ին գլուխ կենդանիները 50 ֆրանքի հատած էր, ասով Բրազիլիացիք խոհանոցի մշակութեան շատ յորդորուեցան, մանաւանդ որ շաբարի գինը նուազած էր, եւ լեզուն ալ (գէշ տեսակին համար) քիչ կը գտնուէր։ Այսպէսով 1830ին խոհանոցի բերքը 400,000 տոպրակի կամ 28 միլիոն քաշ եղած էր, իսկ 1840ին գրեթէ կէս միլիոնին երեքպատիկն էր, այս ինքն՝ 1,066,898 պարկ կամ 74 միլիոն քաշ։ 1846ին վերջ խոհանոցի բերքն երթալով շատ աւելցաւ, եւ 1847ին ասոնք կարդ կարգ առատ ըլլալով իր վերջին բարձրութեան հասաւ, որ էր 1,804,558 պարկ կամ 127 միլիոն քաշէն աւելի։

Հաստատուն ազատ ընելու նպատակով 1849ին մեկեցեց բոլոր աշխարհքիս մէջ յառաջ եկած խոհանոցի բերքը հետեւեալն է.

Բրազիլիա	78 միլիոն	քաշ
Ճաւա	35	„ „
Գուատա եւ Բորինոյ Ռիկոյ	13	„ „
Ս. Տոմինկոյ	15	„ „
Լա Կուէրա եւ Բորինոյ Գատեկոյ	15	„ „
Ընդհանրապէս արեւմտեան Հնդկաստան	4	„ „
Ակրան եւ անդգ. արեւելեան Հնդկաստան	18	„ „
Երիտանիի Արաբիա (Եմէն)	1	„ „
Գաղղիոյի ու Հսպանացի արեւմտեան Հնդկաստան	1	„ „
Մանիլլա	1	„ „
Սումատրա	2	„ „
Գոսթա Ռիկա	4	„ „
Ընդ. ամենը	187	„ „

Իսկ 1848ին գործածուած խոհանոցն՝ շատ հանձնարարութեան միջին համեմատութեան առնելով՝ այսչափ կ՚ելլէ.

Հոլանտա եւ Գերմանիա	48 միլիոն	քաշ
Անգլիա, Գերմանիա եւ հիւսիսային Եւրոպա	77	„ „
Գաղղիա եւ հարաւային Եւրոպա	46	„ „
Իրիտանական տերութիւն	16	„ „
Միացեալ տերութիւններ ու ընդ. Ամերիկա	77	„ „
Միասին	264	„ „

Նոյն 1849ին գործածուած խոհանոցն որքա՞ն է որ աւելի գնենք. Տնտես լրագիրը 1850ին Յունուարի 31ին գրած էր որ Եւրոպայի գլխաւոր երկիրներուն մէջ 1849ին գործածուած խոհանոցն՝ 1848էն 300,000 կենդինար աւելի, ուստի եւ հարիւրին 11 աւելցած է։ Իսկ Միացեալներու տերութիւնները մէջ 1838էն սկսեալ՝ տարէ տարի հարիւրին 15 կ՚աւելնայ։ Ուստի 1849ին գործածուած խոհանոցն շատ շատ թէ որ 277 միլիոն քաշ դնենք. ըլլանք։ Թէ որ ասոր հետ 1849ին բերքը բարգաւանալ ըլլանք եւ աոջի տարիներուն աւելցած միջոցաւ ալ ասոր վրայ զարնենք. ըլլանք, որն որ Եւրոպայի համար 8նդեաց 1848ին Դեկտեմբերի 31ին 50 միլիոն կը դնէ, կը հետեւի որ մեծ նուազութիւն պիտ՚որ ըլլայ։

Ակնոց կը հետեւի որ գործածուած խոհանոցն բերքն շատ աւելի է, եւ որպէս զի ասոր մէջ հաւասարութիւն ըլլայ, կամ դինը սոսոնի բարձրացընելու է, որով գործածութիւնը կը նուազի, կամ բերքը շատցընելու է։ Թերին շատնալը Բրազիլիոյն կենայ յուսացուիլ, որովհետեւ հոն խոհանոցի բուսընկերս. համար ուրիշ երկիրներն հարիւրին 33 նուազ ծախք կ՚ելլայ։ Իսկ ուրիշ երկիրներէն՝ երեւելի առաւելութիւնան յոյս մը չկայ, որովհետեւ դինը շատ չիբարձրանար եւ աս պատճառաւ ալ մշակութիւնը չի դադրուիր։

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԷՊ

Փերդինանդոս կամ Խանդանքի ղեկավարը։

ԺԶ. ՀԻՆ ԾԱՆՕՒ ՄԸ։

ԱԼՈՒՏԱՑՈՅ քիչ մը հոնդարաներէն եւ ուրիշ քանի մը բաներու վրայ այ հարցումներ ընելէն ետեւ՝ վերջապէս խօսքը փեսային վրայ եկաւ։ Երբ որ աս ուղղութեան մարդը կը մնացեմ, բաս. կոմսը, շատ կը յուսամ. իր կարգաւոր այ՝ ես պատճառ եղայ։ Դուք ալ ձեր ազգութիւնն մէջ դինը մի մտնոր։

Ո՞Հ, ինծի յարգոյ մ՚ըսէք, կոմսէս մեկն կրնաստ՝ ազգութիւնէն արգանք իմանալով, ես մեղաւոր մարդ մին եմ... ես եմ ան փեսան՝ որ զձեզ խաբեցի ու մատնեցի։

Ամենայնին զարմացումը չիկրնար խօսքով բացատրուիլ. աչքերնուն չեր կրնար հաւատալ, չեր կրնար համարձակիլ որ փեսայ պէս կնդանի մնացած եւ կրնաստ եղած ըլլայ։ Չեր կրնար կարծել որ ուրիշ կեցող խարդախութիւն ու մատաս ծերանդին ան դատարանի ու փարպատոն դիմաց զանարի. ընտրանքն ըլլայ։ Ալերջապէս ձեւերէն բանենով՝ երկրայն ատեն երեսը նայելէն ետեւ՝ կերպարանոցը վրայ իրեն ծանոթ դիմագրութիւնը ճանչնալով՝ բան. Ասուած օրհնեալ ըլլայ, որ զձեզ ողջ պահեց եւ ապաշխարելու ժամանակ տուաւ։ Երիցաբ ալ ծերացանք եւ շատ փոխուեցանք։ Երիցաբ ալ աշխարհքիս ունայնութիւնը տեսանք։ Երիցաբ ալ մեր ամենուսին զժրախտ փորձառութիւնն խնայանք որ չշարունակելիքնիս զմարդ ինչ ստոնձանի չարագործութիւնց մէջ կը ձգէն, որոնք սրտի խաղաղութիւնն ու հանգիստը բոլորսին կը մոռնան։ Բայց ես ձեզի թեշտուութիւնց պատանա եղայ, եւ հիմա թարսած արդանդիդ զիս կ՚ամբաստանեն։ Խաղաղութիւն ըսէք, եւ պատուիրեցէք զլուխիդ եղածները։

Տեր, թէ որ ազգականի մարդու մը պատմութիւնը կրնայ ձեզի հաճոյանան ըլլալ, ահաւասիկ աս է։ Ինքզ որդութիւնս քիչ մ՚եղբը երբ որ պայծառութեան սատանայ եղան անցու, եւ ձեզի ան զոհութեան թուղթն ու ձեր խոսանան երկնաւոր ընդունելու, եկայ ան ոգեւորական օրերուն տունը գայի, որ ուրուն հետ կ՚ուզէի կորգանիլ, եւ յայտնելով որ ձեր առատաձեռնութիւնքը մեծ կոլաճներու տեր եւ զարդ եմ, իր ձեռքը ընդունի։ Բայց ան ինչա իր տեր մեռը բան մանարանելով՝ ազնուական բարիս ինչ մը կանչեց։ Ինչ, Ամենազոր ոգ բաներ զեղջ պարգեւեց։ Երեն ինչ մեծ ծառայութիւն ըլլիր՝ որ այնպիսի պարդեւ կամ հատուցում ընեմ։ Զրլլայ որ իր եղբօրորդ ալ մեռը շնորհնելու համար պարդեւած ըլլայ։ Եւ իմ այլայլութիւնս տեսնելով որ կասկածն ասոյդ է, տեսնի եւ ասատանութեան վրան տեսնուց, Ամեն, ինչ, կ՚ուզես որ ես մարդասպանի մը բրեր ըլլամ. չի, չի, ամենեին։ Ես դարձ մինչեւ հիմա պատուաւոր ու առաքինի երիտասարդ մը կը կոչուիր, ոնոր հանոր ալ իմ բանս բանկինիկ հետ միայնել կ՚ուզէի. բայց հիմա կ՚իմանամ որ ատաքին գնդցիկ երեսպիներու տակ չար ու ապականեալ սիրտ մը ծածկուած է եղեր։... Գնա մինչեւ հիմա գեղի ունեցած բարեկամութիւնս չնորհակոյ եղիր, որ զքեզ դատապարտող ձեռք չեմ մտանիր եւ. ոմանց գաղանիքը հետ զերեսնան տանիլ կ՚ուզեմ։...

Ես բանով՝ տրտմաւորեալից աչս ընելն երկինք միացայ եւ. արտաքոյ կարգի տրտմութիւնամ կանչեց. Տեր Աստուած, սրբոյ խաբուած եմ եղեր. բայց հարամ փասք՝ որ առանին ոչս բներ բացիր։

Իսկ ես ես խոսքերը լսելով՝ յուսէս ու ամենէս դեսանին կ՚անցնեի եւ ոչ ինչ անշարժ կեցած՝ չեի համարձակեր ոչ շարժում մ՚բնելու ոչ ալ խոսք մ՚ըսելու։ Ես վիճակը քանի մը բարի ուներ, եւ. ինչ նոյն տեսնեն իր ազգիքը ընդունելով՝ վերջ կերպարանոցը մ՚ըսաւ։ Շատոմ ան բիւրեն կիրաս է եւ մեր մ՚ալ չըլլայ որ գանեն նեղս մտնելու. յանդգնիս։

Շեմ կրնար խօսքով բացատրել զանազան վի-

ճակա։ Դրեթէ ինք պինբա բոլորովին կորսնցուցած էի, ոչ ուր եղածս, ոչ ինչ բրածս գիտէի։ Ան կերպով ամէն հեռացայ։ Բայց քիչ մը վերջը խելքս գլուս գալով եւ թմրած իրականութիւնս ոտքիս ներքեւ՝ զարմած չաբեաց մեծութիւնը ճանչցայ, ու միտքս դրի որ ձեռքս եկածին չափ տակը ինչնեմ։ Նոյն բովհնտ. խնդրած էի որ գիրերգինանդ ապատոզ ասպետը՝ ինձի ծանօթ Եղբայր լեւեաբնակ ճղնատան է, իրեն գայլի եւ ձեր թղթերն տնոր ձեռքը տալով՝ ազատէցի որ Գերդինանդին իրաւունքն եբեւան հանելու համար ամէն ճիգն ի գործ դնէ։

Այս ալ նոյն մտաց վրայ եմ, պատասխանեց ասպետը։ Բայց պէտք է որ յարմար ժամանակին ապասպասենք։ Մինչեւ ան է որ բանտին միջոցի մը ձեռք չդրուիսի՝ նոյն ջանասէր բարեկամական կերպով դիրքդ հանելու։ որ Եղբայրութիւնն իրեն դարձնեմ։ եւ երբ որ առ միջոցն ազատ էրնեք, ան ատեն պատրաստ եղած հնարքները կը բանեցնեմ։ Դակ ա թղթերը կնքած՝ Կարթեւոսին վանքի մը վանահօր ձեռքը կը յանձնեմ, որպէս զի իրեն խոստմանդրի դալանիկ՝ քովը պահէ, եւ միայն ինձի ասայ՝ առանց կնիքը բանալու։ Ան որ հանոր գրուն ալ, հիմակու հիմա պէտք է որ ըստ թիւն պահես։

Ան բլալին եւ։՝ միտքս դրի որ աշխարհիս քաղաքամիտ եւ վանք մնանեմ։ Բայց որովհետեւ փախի մէջ էի որ չլլայ թէ դեկ մնասած ըլլայ իմանալով՝ վրէս ատնել ուզէր, եւ կամ ձեր յանձնարարին գաղանիքը գիտնալու համար գիս մէջտեղէն վերցնելու եռեւեռ լինար, ուստ համար դացի ծանուն քով քնարս կոտրեցի նեռանցի, ղլեաբկս ու վերարկուս ալ հոն գրի, որպէս զի կարծենքեմ թէ ծովուն մէջ խրեցած եմ։ Ան կէս Եռեւ Պրոմեթիոսի անդ կրնար մնայ։ Եւ. հոն ինք զինքս բոլորովին հագեւորի ասի։

Դիչ ասնե է որ բան պատահման կամ մնաեւանդ. Ասուածոյ հաւանութեամբ լսեցի որ Լեոնարդ՝ Գերդինանդին զաղանիքը չյայտնած՝ մեռեր է, նոյնպէս ձեր եղբորդուն վիճակն խնայոյ։ Դարձեալ գրի մ'ասուալ լսեցի որ գոլ ա բերդն նկեր էր եւ արատ՝ սխալ կենանք մը կ'անցընէք։ Ուստի ուղիղով հեռերնիդ ասնուիչ՝ գանուած վանքիս վանահօրն ապաշնցի որ դիս ձեր բերդին մերձաւոր վանքը խաբէ։ Քանի մը օր է որ հոն հասայ, եւ որդեն կ'ուզեմ մեծիս երթալ հրաման խնդրել որ ձեզի պարբերութեան գամ, մէյ մ'ալ ինքը ինձի հրամայէց որ գամ ձեր հիւանդութեան ատեն ձեզի կրօնի նեղատուները մատուցանեմ։ Ա՛ս կերպով ահաւասիկ ոյգչափ վարերն վերջը Աստուած շնորհեց որ իրար տեսնենք։ Արդ թէպէտ գձեզ խոստովանանք ընելս խաբուեցայ, բայց որովհետեւ ձեզի մեղանիկ եմ, անոր համար չեմ կրնար գձեզ խոստովանցնել։ Բանիս կրնամ ոյնպիսի մեկը ցուցընել, որուն կրնար բոլորովին գիտնիլ։ Պանք մտնելս ետեւ ալ երիցին ատեն որոշ խոստովանիւն շատ նեղ. բրած եղեռնագործութիւնս միշտ աչքիս առջեւն էր, կ'իմանայի որ Աստուծոյ աչքին մարդասպան եմ։ Վերջապէս նոյն ատեն գտնուած վանքիս յարդելի ծերունիներէն մեկուն պրատ բայլ, որն որ Աստուծոյ սրբութիւնները միւսներու, դիս միխիթարեց, զբաղցուց, սրտի խաղաղութիւն տուաւ։ Ա՛ս ողիս նէ՝ ան պատասխան ձերը կրնայ տալ։

Բնդոյ հաւանեցաւ։ Լիկու ծերունին եւ երեք օր բերդը կենալով՝ կամք խոստովանցուց։ Ընդոյ հոգւով ուրախացուն պէս՝ մարմնով ալ սկսաւ առողջանալ, եւ միայն դրաւ որ երթայ զԳերդինանդ ու Ժառանգութիւնն անոր գարձնէ։

Թ։ Անկարարութեան հետեւանքներ։

Կոմն առաջնութեան մէջ կասարեալ հաստատուելուն պէս՝ Հ. Անտոնիոսին հետ գնաց ի Բոհեմիա ճամբայ ելաւ։ Գիրերգինանդին ուղարկուելու դեսպան կոմսին Գերդինանդին ուղարկած դեսպան մ'ասուա, որուն մէջ ան միայն գրուած էր որ նոյն հաճակը բերուք՝ Սպանիոյի Ասադ մը է, որն որ Բոհեմիա կը ճանապարհորդէ ու. գիրէ մ'ատնն բերդին մէջ դիտի կենայ, եւ կարգաւորեցէ որ անոր՝ իր ատաքանին փայլած պատիւն ընէ։

Դատքանեանն անհարթութիւնն շատ նեղութիւն կրելին եռեւ՝ վերջապէս Պարլա կոմսին բերդին մօտաւոր գիւղը հասան, ուր որ կառքը ետ մնաց ու ոտքով բերդը գացին։ Ընդոյ իր Աստուածեան փառաւոր դիպուած՝ բոյն վերարկուով մը կը ծածկէր, իսկ Հ. Անտոնիոս իր վանքի զգեստովն էր։

Բերդին պարտիզին դուռը բաց ըլլալով՝ ներս մտան, եւ ծառաստանի մը միջին անցնելով՝ պարզ ծառերու պարտէզը հասան։ Հոն վարդագոյն ոստերով ազայ մը տեսան, որն որ պարզիկ հեռատեսութ մը վրայ տանդարեր մը կոթիմնոցուցած՝ կեռատ կը քաղէր եւ. լրագրը քրօնը դողնոցը կը ձգէր։ ուրիշ սիրուն ազայ մ'ալ անկէ կ'ատեր կողմին մէջ կը շարէր։ Ցզաբ ատարականները տեսնելնուն պէս դարձքերնին թող տուին, եկան յարգութեամբ կրնատուբին ձեռքը պարին, Ընդոյին ալ քաղաքավարութիւնամբ բարեւ տուին։

Տեսարք, քառ. ամենէն մեծն՝ որ շարք Եսմիր տարուն կայուտ ատայ մին էր, անշուշտ պարտէզին պարտիզ կ'ուզէր։ Կարարոս. քառ՝ եղարը գատանալով, դուռ գրէ մը առ տերերը պարտայտ, եւ երթամ հայրս կանչեմ։

Երկու ոյնաք տատրակոնները պարտիզին շատ գին պարտուցուցին եւ. ամէն բան ցուցուցին։ Վերջապէս հայրերնին ալ եկաւ։ Ընդոյ դիմացն ելաւ եւ ձեռքը կալաւ կամին նոմանը առաւ։ Գերդինանդ զերինը յարդանեանամբ բնդունելով՝ առաւ նամակը կարդայ, եւ գարմացմամբ մը Ընդոյին երեսը նայելով թէ իրեն եւ թէ կրօնաւորին իր մեծարանքը մատոյց։ Բայց Ընդոյ ծնողքնելուն վրայ տարաբերութիւն ցոյց՝ նամակով՝ նամակ եւ ուզեց որ Գերդինանդ իր եւ. Հ. Անտոնիոսին ալ ներս նայ։

Դանի մը քաղաքավարական խօսքերէն ետքը՝ Գերդինանդ քսաւ. Ուրեմն, Տեարք իմ, դուք Սպանիացի եք։ Իմ հայրենիքս ալ Բոհեմիա է, ապրելութիւնս դեղջկի ու գաւարձաչէ տարիները հոն անցուցեր եմ։

Ի՞նչ, դուք Բոհեմիոյ ծնած էք, կանչեց կոմսը՝ զարմանալ ձեւացընելով։ Ծնողքնիդ ոչ են։ Ինչպէս եղաւ որ չեմնոցին ու մոլաւանիս Ռոհեմիան գեղջկի Սպանիոյն մէջ գտանք եւ հոս բնակիք։ Ա՛ս դարձեմ ձեր հոս գալուն պատճառ եղող դէպքերը պատմեցէք ինծի։

Գալեռս անցած բաները շատ զարմանալի են, պատասխանեց Գերդինանդ։ տղայութիւնս դէպքերն ինծի երազի պէս կու գան։ Ես հին բերդի մը մէջ կը բնակէի, պուն չորս կողմն գէղերիկ պարտէզներ կային։ Տիկինս՝ զարն որ ես մայրս կը կարծէի, եւ եղբէն իմայայ որ չէ եղեր, դիս շատ կը սիրէր։ Տեարը՝ զարն որ նոյն ժամանակ իմ հայրս կը համարէի, ատեն դիտ. հեղ կու գար, եւ գմեղ ոյնչափ չէր սիրեր։ ամենքս ալ իրմէ կը փախնայինք։ Եղբայրս մեզ ջնն միայն երեքին անունը կը տիշեմ. մեկը Լուդվիկ կը կոչուէր, երկրորդը՝ Փիլիպպան, երրորդը՝ Կարոլոս։ իսկ մեկալ ոյգերիներուն անունը մոռցեր եմ։ Ամառուան բոլոր միջոցն ատ է։ Դոյնպէս ատ ալ միւսոյ է որ օր մը ծանր հիւանդանալով՝ մայրս ու քրոջերս երան գացին եւ դիս միանակ մնալ ատին, որովհետեւ. ատեր հիւանդութիւնս ատատիսիսի ուսպելով՝ ոյնպէս հրամայած էր։ Ապատեսալ քովս միանակ փեռքս անուշով մեկը մնայ, որն որ քաղ. քնարահար էր եւ. զմեզ շատ կը սիրեր։ Բայց մեկն իւնիմնալով՝ ինոդեր գանակով մը գիս մեռցընել. ատիսին ոտաշանիս լսելով՝ ինծի խնայեց։ Ի վերայ այսր ամենայնի՝ երեք անգամ փիրաւորեց, որոնց սպիները դեռ կեցած են։

Ընդոյ մանագրութեան պատմութիւնը մանրի բրաւ, եւ իր կողակցին ու. պգեսոյր խոսքը լսելով՝ սիրան եկաւ, սկսաւ լալ։ Նոյնպէս Գերարդին երեսին գոյնը նեռուած էր եւ ատատիկ կը գալար՝ երբ որ խոսքն իր բրած ամրագործութիւնն վրայ եկաւ։ Բայց երկուքն ալ շատ ուրախացան ատեանելով որ Գերդինանդ իրենց դատաճանութիւնը չիդիտաբ։ Իսկ ինք անկէ ետեւ. պատմեց իր միտիութիւնն ու պաշտպանին մեռնիլը, եւ թէ ինչպէս Լուսան գնաց, եւրը՝ Վիեննա ու վերջապէս Բոհեմիա։

Ընդոյ ու բաներս լսելով՝ հաստատութեամբ խնայաւ որ խոսքն իր եղբարդին է։ Բայց որպէս զի ապահով ըլլայ, Պատմութիւնքիս, ըսաւ, ատաղի ապատաբոյ կարգի բան մըն է. բայց ձեր ընտանեաց վրայ ուրիշ բան չէք գիտեր։

Ինչ, պատասխանեց տարամութեամբ Գերդինանդ։ Իմ պաշտպանս խոստացած էր որ ատենը դայ նէ՝ ծնողներս դաղտիքը կը յայտնէ. բայց իր յանկարծական մահուանովը՝ խոսքս շկրցաւ կատարել։

Լաւ, ըսաւ Ընդոյ, գուցէ ես կրնամ ձեր ծնողներն գտնել վրայ ակնկալութիւն մը տալ. բայց պէտք է նախ-ապահով բլլամ որ դուք ատուդիս ան ոգան էք, զգոն որ Գերարդ գոնակով վերարձաց։ Արնամ վերջերնոյ ապիքը տեսնել։

Լաւ է, պատասխանեց Գերդինանդ, եւ անմիջապէս բառկիներ բանալով՝ ոսկիները ցուցուց։

Ան ատեն Ընդոյ ոտք կելլէ, Գերդինանդին կը փաթթուի եւ աչքերնէն արցունք թափելով՝ կ'ըսէ. Ո՜վ Գերդինանդ, դուն իմ եղբարդիս ես, դուն Ալֆոնսոս կոմսին ժառանգն ու Սպանիոյի Ասադ ես։ Ատաքոյ կարդի դժբախտ պատրաստներ վրայէ վրայ գալով՝ ժառանգութիւնդ. զրկուցար եւ. ատանց ծառայ. գուսի. գիրանալ. մեծցար։ Դա ալ դարեց մեռած կը կարծէի, բայց երբ որ իմացայ որ դեռ կ'ապրիս, Սպանիացին եկայ հոս եկայ, որպէս զի գքեզ տեսնեմ, կրած անիրաւութիւնդ հաստատամ ընեմ եւ դքեզ փառաւորութիւնդ հայրենիքդ տանիմ։ Ո՜հ, ուրախ եղիր, կոմսիմ դիս որ դքեզ գտայ, սիրելի Գերդինանդս։ Զիս իրեւ հայրդայրդ ճանչցիր, գիս սիրեցէ յայտնէ, եւ անկէ ետեւ. ուրախութիւնամբ կը մեռնիմ։

Գերդինանդ ոչքէն արտասուաց հեղեղ մը թափելով՝ կրկին կրկին հարեւանցրը ձեռքը կը պագնէր։ Ալենոյ ոյ. ուրախութենէն կու լար. բայց ան իր արտասուքներնը արտասանութեամբ խառն էր, որովհետեւ կը մտածէր որ եթէ եղբարդին՝ իր ինչ ատենայ յանցաւոր բլլալն իմանալու ըլլայ, անշուշտ հեռանկուան ցուցուցած սէրը շատ կը նուազի եւ գուցէ ատելութեան կը փոխուի։ Վերջապէս ան մտածմունքը մէկի ընելով՝ վերարկուն բացաւ եւ կիրոյը գլուխ կախուած ապատնդեայ ատապ ձեռքն առնելով՝ Ամենատիկ, ըսաւ, ատիկս Ալֆոնսոյի Լուդովիկան նշանն է, որն որ՝ զքեզ մեռած կարծելով՝ մինչեւ հիմակ ես կը կրեմ. ալ զատիդ է։ Եկիր կուրծքդ կախեմ, որպէս զի ընդունած վերջիրուց վերը հաստատամ մ'ըլլայ։

Ո՜հ, ան վերջերն բնդունած ատենս, չեմ կրնար, կանչեց Գերդինանդ, որ օր մը իմ փառաւորութիւնս ատիճ ոյնչափ բլլան։ Այսպէս Լուսուած՝ դժբախտութիւններս միշտ մեր ազգիս կը գարձնեմ։

Այն միջոցին Կառարինէ ատարանները բարձրաց. Հանար անդիէն կու գար. բայց յանկարծ դիրքնանդին կուրծքն ապամնոգեայ ատապ տեսնելով եւ ատոր տրուած Գերարդի կամ անունը լսելով՝ պարկեցաւ։ Ուրայ։ Կեցած տեղն անանկ գիրք մ'ունէր, որ ինչ ամուսինն ու կամք կրնար տեսնել ուանայ տեսնուելու։ Ընդոյ խօսքը շարունակելով ըսաւ. Սիրելի եղբօրդիս, կուրը պատրաստ է, բաւով երթանք, գքեզ եւ. ընտանիքդ կայսեր ապիր հանեմ, որպէս զի ինք՝ իրրեւ Սպանիոյի թագաւոր գրէլ. քու ատաքանիդ մէջ հաստատուիս։ Բայց ամենդ ինչ տանիմ է։

— Ա՛ս երմանն անուանով անատատուպահի մը ազգիկն։

Ինչ, պատասխանեց Ընդոյ տեղին ցատքելով, ինչ անատատուպահի ազգիկ. ատ չիկրնար ըլլալ, ոնթ. բելի է։ Ատով բոլոր ուրախութիւնս վերացաւ։

Գերդինանդ ատ խօսքին վրայ ատատիկ տոռեցաւ։ Իսկ Ընդոյ քիչ մը մատնելնէն ետեւ՝ խորհրդատաւ տանելով ըսաւ. Պարտք է որ դուն ընտանեացդ ինչպիսի ազգատական ու հին տեսնէ բլլալը չի գիտեր, ապա թէ ոչ՝ ատատիսի մը ազգիկ հետ չեիր կարդալիր։ Ուստի պէտք է ատոր ճար գտնել, ամուսնութիւնդիդ ջնջել, ապա թէ ոչ՝ ցաւ կը մնանիմ։

Կառարինէ ատ խօսքերը լսելով՝ սիրտը ինչ կարար կ'ըլլար. աչքերնէն արցունք թափելով՝ գլուխը ուսերուն հեռացաւ։

Ընդոյ երկայն ատեն մէջ վար պատրելն ու Երբեմն ձեռքը ճակատը գարնելէն ետեւ՝ մեկն կ'Անտոնիոսին աչքին կենալով՝ ըսաւ. Հայր, ոչ ճար մը գտատեցէք։ Ինծի տնանկ կ'երեւայ որ ան ձանց սիրտմանքն ամուսնութիւնը լուծելու բան կրնն պատճառ։ Է։

Այո՛, պատասխանեց կրօնաւորը. ծանրութիւնդ, անձանց վրայ եկած սխալմանքն երբեմն ամուսնութիւնն անվաւեր կ'ընէ, բայց ատ գէպքը գտատ բան է ու խնդիրը խիստ դժուարին կ'երեւայ, անոր համար պէտք է ինկեղեցոյ դերագոյն իշխանութեան դիմել, որ ատոր որոշում մը տայ։

Ամուսնութիւնը լուծելուն վրայ երիցին խորհրդատութիւններ ընել հարկաւոր չէ, պատասխանեց Գերդինանդ. ատարութեամբ մէջ նեռուելով՝ ամենեւին ես կնոջմէս չեմ բաժնուիր։ Սպանիոյի թագն ալ տալ նէ՝ չեմ ընդունիր։ Ես Աստուծոյ առջեւը խոստացայ որ մինչեւ գերեզման ամուսնոյս հաստատեմ մնամ։ Ինոյպէ է շատ ուրախագոյն իմն բրլալով։ բայց ատ պարագան աչքերնս բացաւ, ատանկ արժանապատուութիւնոյ ոչինչ ընալը ճանչցայ. անոր համար սիրով կը հրաժարիմ։ Դոյնպէս իմ սիրելի հօրեղբայրս ամենեւին վրայ շատ գոհ եմ, բայց խիստ կը ցաւիմ որ ինծմէ պահանջածը չեմ կրնար ընել։

Ես ըսաւ եւ. զիրենք հոն թող տալով՝ անանցին քովը դնաց։

ԸՆԹԵՑՔ ԴՐԱՄԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ

ԱՐԻՒՈՍ, ՄԱՐՏԻ 6

Ամսդերամ 100 ռիմ ոսկի թաղեր՝	276½ ոսկ.	Գիրք.	2 ոսկ.
Ուսիոսուրկ 100 ռիմ ոսկի Գիրքին՝	123⅓ „	„	½ „
Լիսբոնայ 300 Դոսկան. լիրա՝	— „	„	2 „
Լոնտոն 1 ֆունտ սպեղին՝	12.20 „	„	1 „
Համբուրկ 100 պանդոյ մարկեր՝	273¾ „	„	2 „
Ֆարանկֆուրտ 300 Գրանդ՝	146¾ „	„	2 „
Միլան 300 աւստրիական լիրա՝	124 „	„	2 „
Փարիզ 300 Գրանդ՝	146¾ „	„	2 „
Գրանդի. ոս Մայն 120 Գիրք՝	122¾ „	„	3 „
Պոլիս (Մարտի 2) 368—370 փարայ՝	1 „	„	31 գ.